

מיומנות מס. 7

שאלת שאלות

”אמר לו (הלל הזקן):

שאל בני! שאל!

.. אמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת!”

(בבלי שבת לא.)

הקדמה

חלק מהותי מכל לימוד הוא שאלת השאלות. כאשר תלמיד שואל הוא מגלה רצון ללמוד ולהבין. שאלתו היא בסיס להפנמת הנלמד, ולחיבור בינו לבין המורה המלמד. השאלה היא מפתח שבאמצעותו יכול התלמיד לחשוף עולם של הבנות, פירושים ומסרים העולים מתוך הכתובים באופן גלוי או נסתר. כדי שתלמיד יתרגל לשאול שאלות חשוב להתחיל לעורר אותו לכך כבר בראשית לימודו. ישנם סוגים שונים של שאלות, והעיסוק העיקרי יהיה בתוכן. שאלות התוכן של התלמידים יפתחו את הלימוד למסרים חשובים וערכים שיעלו מהן, אולם כאשר עולות שאלות, יש להקדיש זמן גם לבירור השאלות על שפת התורה וסגנונה (ר' להלן).

הקניית מיומנות זו תחל בכיתה ב'.

השלבים

שלב א - שאלות הנוגעות להבנה ראשונית של מילים וביטויים

המפגש עם שפת התורה בגיל צעיר מזמן לתלמידים התמודדות יום יומית עם שפה קשה שאיננה מותאמת לרמתם. קושי זה עלול להרגיל את התלמיד לאדישות כלפי פסוקי התורה, אשר הבנתם היא נחלת המורה בלבד ולתלמיד אין מקום לנסות את כוחו בהבנת הפסוקים. לכן חשוב להרגיל את התלמידים כבר מהשלבים הראשונים לשאול. בכיתה ב ניתן לתלמידים לשאול באופן חופשי. דהיינו - לעיתים, לאחר שהמורה יציג את הנושא ויסביר את התוכן, הוא ישאל את התלמידים "מה קשה לכם בפסוק", "אלו שאלות יש לכם ביחידה"? בשלב זה הרבה משאלות התלמידים יהיו בסגנון: "מה פירוש...?" "לא הבנתי את..." ויתמקדו בפירוש הראשון של המילים, ועל כן מומלץ להשתמש בשאלות התלמידים כבסיס לעיסוק בהקניית מיומנות ביאור מילים (מילה אחת או שתיים, לא יותר). שלב זה משמש בסיס לפיתוח ההרגל של שאלת שאלות.

שלב ב – שאלות תוכן

מכיתה ג' נכון את התלמידים לשאול לא רק בהיבט הביאורי, אלא גם על תוכן הפסוקים. כיצד?
המורה יקח יחידה אשר כבר באר בה את מסגרת היחידה ואת המילים הקשות, ויבקש מהתלמידים
להעלות שאלות. כך יאפשר לתלמידים להתרכז בשאלות התוכן.
לדוגמה:

גזירות השעבוד - שמות א' ח-יד

ח וַיִּקֶם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף ט וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם
מִמֶּנּוּ: יִהְיֶה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה
מִן-הָאָרֶץ: יֵא וַיִּשְׁמְעוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלָתָם וַיִּבְּן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעָה אֶת פֶּתֶם וְאֶת
רַעַמְסֵס: יב וְכֹאֲשֶׁר יַעֲנֶנּוּ אֹתוֹ בֶּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: יג וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ: יד וַיִּמְרְדּוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בַּחֲמֹר וּבִלְבָּנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בְּשָׂדֶה אֶת כָּל עֲבֹדָתָם
אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ:

המורה יסביר כי פרעה מבקש לגזור גזירות על עם ישראל כדי שלא יבוא יום ועם ישראל ינצח את
המצרים במלחמה ויצא מהארץ. המורה מסביר כמה מילים קשות, כגון: "ענתו", "בסבלתם" וכדו'.
לאחר מכן המורה מבקש מהתלמידים לשאול שאלות על היחידה.

התלמידים יעלו שאלות תוכן ברמות שונות: שאלות ידע (מי, כמה, מתי) הבנה (למה) וחשיבה על
התוכן (איך ייתכן)

- איך ייתכן שפרעה לא הכיר את יוסף?
- מה פירוש "התחכם"?
- איך זה יכול להיות שבני ישראל היו יותר מהמצרים?
- האם המצרים האמינו שבני ישראל ינצחו אותם?

ועוד. מובן, שתשאלנה גם שאלות של ביאור מילים, אולם המורה יראה כי עם הזמן מתווספות בכיתה
גם שאלות תוכן. גם סגנון השאלות מתרחב ובכיתה עולות יותר ויותר שאלות "פתוחות" לצד שאלות
"סגורות".

שלב ג – שאלות תוכן וסגנון (ללא ביאור מקדים של היחידה)

בכיתה ה'- ו' נוכל לבחור יחידה, אשר לגביה ניתן לתלמידים להציע שאלות לאחר הצגת היחידה
בלבד, וללא ביאור מקדים של המורה.
לדוגמה:

ספר במדבר – "היום נלמד על המצוות בפרק טו. בפסוקים יז-כא מופיעה מצוות "חלה". או: בפסוקים
לז-מא מופיעה מצוות ציצית". המורה יקרא את הפסוקים, או התלמידים יקראו בקריאה דמומה,
ולאחר מכן התלמידים יציעו את השאלות שלהם.

בשלב זה, לצד שאלות התוכן ופירוש המילים, נייחד מדי פעם גם תשומת לב לשאלות העוסקות בשפה ובסגנון של התורה - יחיד ורבים, כפל הנראה מיותר, צורות או ביטויים מיוחדים. הערה: קשיי שפה או סגנון - בכדי שהתלמיד ידע לזהות את הקשיים הללו, חשוב שכשישנה דוגמה שכזו בפסוקים, המורה יכוון ויבהיר בפעם הראשונה את סוג הקושי. לדוגמה – "בפסוק שלנו ישנה מילה שנראית מיותרת. מהי לדעתכם?" "שימו לב, יש בפסוק שלנו תיאור של אותו הדבר פעם יחיד ופעם רבים. מהו?" אלו דברים שלא עוסקים בהם בדרך כלל, אולם לפעמים, כשישנה הזדמנות בולטת, (כדאי להסב את תשומת הלב של התלמידים בכיתות ה-ו) על מנת שבפעמים אחרות יוכלו לזהות סגנון כזה של שאלות בעצמם. כך יוכל המורה להרחיב את סוגי השאלות שתלמידים ישאלו כאשר ישאל בצורה כללית "מה הקושי בפסוק?"

שאלות שפה או סגנון, לדוגמה:

"מה פירוש 'על כנפי בגדיהם'?"

"מה פירוש 'ולא תתורו'?"

"מדוע נאמר פעמיים אני ה' א-לקיכם" בפסוק מא?

"מה זה 'ראשית ערסותיכם'?"

למה כתוב שלש פעמים להרים תרומה מהעיסה?

שאלות תוכן לדוגמה:

"מדוע דווקא מצוות ציצית מזכירה לנו את כל המצוות?"

"כיצד קשורה מצוות ציצית ליציאת מצרים?"

השאלות האחרונות מובילו אותנו למסרים ולערכים: "ציצית - כחותם המלך" (ספורנו), "לכך הוציאנו ממצרים - על מנת שנקיים מצוות" (רש"י).

גם שאלות על שפת התורה יכולות להביא להבנת מסרים וערכים, אולם בד"כ בצורה עקיפה. תלמיד אשר איננו שואל ונשאר אדיש לתופעות מיוחדות בשפת התורה ואדיש לתכנים ולמסרים – לא יוכל לפתח את הלימוד שלו לרמה גבוה ומעמיקה.

דוגמאות לשאלות:

ביאור המילים -

- נצפה מהתלמיד לשאול על מילים לא מובנות כשהתשובות עליהן יהיו בתחום ביאור המילה
- (א) קָדַשׁ לִי כָּל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּבִנִי יִשְׂרָאֵל בְּאֶדָם וּבְבִהֶמָּה לִי הוּא: (שמות פרק יג)
- (ב) לֹא יִמִּישׁ עֲמוּד הָעֵנָן יוֹמָם וְעֲמוּד הָאֵשׁ לַיְלָה לְפָנֵי הָעָם: (שמות פרק יג)

קושי לשוני - יחיד רבים

שמות פרק ד, פסוק כט:

וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל:
המורה ישאל את התלמיד – מה קשה בפסוק? (יחיד-רבים).

או: במדבר פרק יב, פסוק א:
(א) **ותדבר מרים ואהרן** במשה.

סגנון – אי התאמה בין שתי מילים המציינות את אותו הדבר:
ותפתח ותראהו את **הילד** והנה **נער** בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה: (שמות פרק
ב, פסוק ו)

או דברים הנראים כחוזרים על עצמם, או מיותרים:
"ידברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש **שה לבית אבית** **שה לבית**"
(שמות פרק יב).

"זה יתנו כל העבר על הפקדים **מחצית השקל** בשקל הקדש עשרים גרה השקל **מחצית**
השקל תרומה לה': (שמות פרק ל, פסוק יג)

(בשביל שהתלמיד ישאל על הכפילות חשוב שהמורה יסביר שאין בתורה לשון מיותרת
ושבכל כפילות יש הסבר או לימוד).

סתירה בין פסוקים

במדבר כו

- (נד) **לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו** איש לפי פקדיו יתן נחלתו:
(נה) **אף בגורל יחלק את הארץ** לשמות מוטות אבתם ונחלו:
(נו) **על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט:**

המורה יקרא וישאל מהי הסתירה שעולה מהפסוקים, אח"כ יעינו התלמידים ברש"י.

או: דברים פרק טו

- (ד) **אפס כי לא יהיה בך אביון** כי ברוך יברכך ה' בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה
לרשתה:

(יא) **כי לא יחדל אביון מקרב הארץ** על בן אנכי מצוה לאמר פתח תפתח את ידך לאחיך
לעניך ולאביוןך בארצך:

המורה ישאל מהי הסתירה שעולה מהפסוקים, אח"כ יעינו התלמידים ברש"י.

שאלות התוכן

שאלות אלו אינם מתייחסות באופן ישיר למה שכתוב אלא מבקשות את ההשלמה לדברים שלא כתובים. אפשר לצפות מהתלמידים לשאול שאלות במקום שהשאלות מאוד בולטות והמורה מכוון לשאול את השאלה.

סוג השאלות, גיוון השאלות ורמת השאלות יעלו ככל שהמורה ייתן יותר מקום לשאלות כאלו בשיעוריו.

דוגמאות:

במדבר פרק כ

(יא) וַיֵּרָם מֹשֶׁה אֶת יְדֹוּן אֶת הַסֵּלַע בְּמִטְהוֹ פְּעָמִים וַיֵּצְאוּ מִיָּם רַבִּים וַתִּשָּׁתּוּ הָעֵדָה וּבָעִירָם:

מדוע משה לא עשה כדבר ה' והכה את הסלע?

(ד) וַסִּמֵּךְ יְדֹוּן עַל רֹאשׁ הָעֵלָה וַנִּרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו: (ויקרא פרק א)

מדובר על קורבן נדבה - על מה יש לו לכפר אם זה קורבן נדבה?

במדבר פרק כב

(כ) וַיָּבִיאוּ אֶל-לִקְיָם אֶל בָּלָעַם לִילָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ אִם לִקְרָא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוֹם לְךָ אֲתָם ... (כב)

וַיַּחַר אֵף אֶל-לִהִים כִּי הוֹלִךְ הוּא ..

מדוע ה' כועס על בלעם אחרי שהסכים שילך עם האנשים?

וכן:

למה עם ישראל מורדים בה' שוב ושוב במדבר?

כיצד קורח מעז למרוד במשה?

הערה כללית: בשאלות התוכן צורת השאלה – חשובה. אנחנו מחנכים כי שאלה, גם קשה, צריכה לבוא ממקום של רצון ללמוד ולהבין. המורה מאפשר שאלות ובאותה המידה מרגיל את התלמידים כי בלמדנו את דבר ה' השאלות אינן של בקורת אלא של הבנה.